

**Go'zal katalpa (Catalpa speciosa (Werd.) Engelm.) biaealogiyasi va dorivorlik
xususiyatlari**

**Biology and medicinal properties of beautiful catalpa (Catalpa speciosa (Werd.)
Engelm.).**

**Биология и лечебные свойства катальпы красивой (Catalpa speciosa
(Werd.) Engelm.).**

L.A.Boratov¹, O'K.Boratova², E.Y.Ro 'zmatov³

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti

Anatatsiya: Respublikamiz shaharlarida manzarali va dorivor bo'lgan daraxtlarni ekish va maydonlarini kengaytirish. Ko'klamzorlashtirish uchun qo'llanilayotgan manzarali va dorivor daraxt-buta turlari assortimentini boyitish ham muhim ahamiyatga ega.

Аннотация: Посадка и расширение площадей декоративных и лекарственных деревьев в городах нашей республики. Важно также расширить ассортимент декоративных и лекарственных древесно-кустарниковых пород, используемых в озеленении.

Abstract: Planting and expanding the area of ornamental and medicinal trees in the cities of our republic. It is also important to enrich the range of ornamental and medicinal tree-shrub species used for landscaping.

Kalit so'zi: Go'zal katalpa (Catalpa speciosa (Werd.) Engelm.) turi, morfologiyasi, ekalogiya, urug', qalamcha, parvarishlash usullari.

Ключевые слова: Катальпа красивая (Catalpa speciosa (Werd.) Engelm.) виды, морфология, экология, семена, черенки, способы ухода.

Key words: *Beautiful catalpa (Catalpa speciosa (Werd.) Engelm.) species, morphology, ecology, seeds, cuttings, care methods.*

Dunyoda ekologik barqarorlikni ta'minlash, aholi yashash joylarini ko'kalamzorlashtirishda manzarali daraxtlarning ahamiyati yuqori hisoblanadi. Ko'kalamzorlashtirish uchun go'zal katalpa manzarali daraxt turlari qatoriga kiradi. Go'zal katalpa daraxti ko'chatlari Xitoy, Yaponiya va Shimoliy Amerikaning ko'plab davlatlarida manzarali bog'lar va parklar qurilishida, aholi turar joylari va magistral yo'l atroflarini ko'kalamzorlashtirishda hamda dorivor daraxt o'simligi sifatida yetishtiriladi.

Go'zal katalpa bo'yi 15-30m gacha yetadigan daraxt. Bignoniyadoshlar oilasiga mansub o'simlik. Bignoniyadoshlarga daraxt, buta, chirmovuq, ba'zan o'tlar kiradi. Barglari qarama-qarshi, ba'zan navbatlashib joylashgan. Gullari ikki jinsli, yirik, zigomorf, ro'vaksimon to'pgullarga yig'ilgan. Mevasi har xil shaklli ko'sakcha. 120 tacha turkumi va 800 tacha turi ma'lum. Asosan, tropik va subtropik mamlakatlarda o'sadi. Uzoq Sharq va Markaziy Osiyoda bir qancha turi yovvoyi holda o'sadi. Katalpa degan turlari manzarali o'simlik sifatida o'stiriladi. Ba'zi turlaridan qimmatbaho yog'och olinadi. Go'zal katalpa tanasi tik o'sadi, shox-shabbasi piramida shaklda yok keng bo'ladi. Tanasi va shoxlarining po'stlog'i qizil-qo'ng'ir bo'yiga enli yorilgan. Yuz tomoni tiniq yashil, tuksiz, orqa tomoni sertuk hidsiz. Sho'rlanishga chidamli ssiqsevar. Namlikni yaxshi ko'radi va qurg'oqchilikka ham chidamli. Yorug'sevar. O'zbekistonning barcha viloyatlarida (sho'rlangan tuproqlardan tashqari) sug'orish yo'li bilan ekish mumkin.

Barglar odatda kuzda tushishdan oldin rang bermaydi; o'rniga, ular birinchi qattiq muzlashdan keyin to'satdan tushadi yoki tushishdan oldin bir oz sariq-jigarrang rangga aylanadi. Go'zal katalpa daraxti bahorda barglar o'sadigan oxirgi daraxtdir.

Shimoliy katalpaning qishki novdalari boshqa daraxtlarnikiga o'xshaydi, ularda so'rg'ichlarga o'xshash cho'kib ketgan barglar izlari bor. Ularning novdalar atrofida o'ralgan joylashishi (har bir tugunda uchta chandi) yana bir tashxis hisoblanadi. Gullari 3-6 sm (1,2-2,4 dyuym) bo'ylab, truba shaklida, oq rangli sariq hiziqlar va ichida binafsha dog'lar; ular 10-30 panikulalarda o'sadi.

Mevasi uzun, yupqa dukkakli kapsula, uzunligi 20-40 sm (7,9–15,7 dyuym) va diametri 10–12 mm (0,39–0,47 dyuym); u kuzda jigarrang rangga aylanadi va qishda ko'pincha daraxtga yopishib qoladi (va jigarrang muz bilan adashish mumkin). Po'choqda ikkita qog'oz qanotli ko'plab tekis, och jigarrang urug'lar mavjud.

Go'zal katalpa (*Catalpa speciosa*) daraxtining vatani Shimoliy Amerika deyilishiga sabab *Catalpa speciosa* dastlab Amerika Qo'shma Shtatlarining o'rta g'arbiy qismidagi Missisipi va Ogayo daryolarining qo'shilishi yaqinidagi kichik bir hududda tug'ilgan deb hisoblangan. Biroq, 1976 yilda Ogayo daryosining G'arbiy Virjiniya qismidagi orolning arxeologik joyini o'rganish natijasida *catalpa speciosa* orolda eramizdan avvalgi 1500-1700 yillarda mavjud bo'lgan. Bu shuni ko'rsatadiki, *catalpa speciosa* yevropada joylashishdan oldin diapazonning

qisqarishini boshdan kechirgan bo'lishi mumkin. Bugungi kunda uning diapazoni qoyali tog'larning sharqida o'zining yashash joyidan oldingi cheklangan joyidan tashqarida kengayib, uning haqiqiy asl maydonini yanada yashirdi.

Go'zal katalpa daraxtidan dorivorligi: Po'stlog'idan tayyorlangan choy antiseptik, ilon chaqishiga qarshi, laksatif, tinchlantiruvchi va vermifuge sifatida ishlatilgan. Tinchlantiruvchi ta'sirga ega bo'lishi bilan bir qatorda, o'simlik ham engil giyohvandlik ta'sirga ega, garchi u hech qachon hayratlanarli holatga olib kelmaydi. Shuning uchun u bolalarda ko'k yo'talni davolash uchun boshqa o'tlar bilan preparatlarda afzallik bilan ishlatilgan, shuningdek, bolalarda astma va spazmodik yo'talni davolash uchun ishlatiladi. Po'stlog'i bezgakni davolashda xinin o'rnini bosuvchi vosita sifatida ishlatilgan. Barglari yaralar va siyriklar uchun parranda sifatida ishlatiladi. Urug'lardan tayyorlangan choy astma va bronxitni davolashda ishlatiladi va yaralarga tashqi tomondan qo'llaniladi. Po'stloqlar tinchlantiruvchi va kardioaktiv xususiyatlarga ega deb hisoblanadi. Ko'z qovoqlaridan tayyorlangan distillangan suv, eyebright (*Euphrasia officinalis*) va rue (*Ruta graveolens*) bilan aralashtirib, traxoma va kon'yunktivitni davolashda qimmatli ko'z losonidir.

Go'zal katalpa daraxtining keng ildiz tizimiga ega bo'lgan tez o'sadigan daraxt, u tuproqni barqarorlashtirish uchun ko'chki yoki eroziyaga duchor bo'lgan erga ekilgan. Yog'och - qo'pol va tekis taneli, yumshoq, kuchli emas, zarba qarshiligi o'rtacha yuqori, tuproqda juda bardoshli. Bir kub fut uchun taxminan 28 funtni tashkil qiladi. U ustunlar va to'siqlar uchun juda qadrlanadi, shuningdek, ichki bezatish, shkaf ishlari va boshqalar uchun ishlatiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Respublikada yashillik darajasini yanada oshirish, "Yashil makon" umummilliy loyihasini izchil amalga oshirish orqali ekologik barqarorlikni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida 2023-yil 23-nayabrdagi PF-199-son Farmonining 1- ilovasi

2. Qayimov A.Q. va Berdiyev.E.T “Dendrologiya” bo‘yicha, Remezov.N.P. (Toshkent 2012). 299-301-b.
3. Qayimov A.Q. “Aholi Yashash Joylarini Ko‘kalamzorlashtirish” (Toshkent - 2013). 153-b.
4. To‘xtaboyev A., Qo‘ziboyev SH., Abdurazzaqov M., Akmalova F., Abdulxayev J. “Madaniy o‘rmonlar” O‘quv-uslubiy majmuasi (Andijon-2021). 38-39-b.
5. Qalandarov M.M. ning “Manzarali bog‘dorchilik” darsligi
6. (Toshkent-2014). 55-145-b.
7. ГОСТ 13056.4-75 - Методы определения массы 1000 семян. - М.:
8. Изд-во стандартов, 1975. – С. 2-4.
9. ГОСТ 24835-81. Саженьцы деревьев и кустарников. Технические